

XV. YÜZYIL SONLARINDA SARUHAN SANCAĞI'NDA PİYÂDE TEŞKİLATI, YAYA ÇİFTLİKLERİ VE DEMOGRAFİK YAPI

Alpay BİZBİRLİK*
Yusuf ÇİÇEK**

ÖZET

Osman Gazi ve Orhan Bey dönemlerinde daha ziyade Türkmen aşiretleri ve gönüllülerden oluşan çoğunluğu süvari olan Osmanlı ordusu, Bursa gibi önemli şehirlerin fethinde yetersiz kalınca yeni bir teşkilata ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaçtan ötürü kaynağını daha ziyade Türkmen köylülerden ve Yörük tairesinden alan Yaya ve Müsellem teşkilatı devletin ilk maaşlı sürekli ordusu olarak Orhan Bey zamanında kurulmuştur. Sefer süresince ulufe alan bu teşkilatın mensupları sefer dışında kendilerine verilen çiftliklerde otururlardı. Bu çiftliklerin olduğu bölgelerde aynı klasik Osmanlı sancakları gibi Yaya ve Müsellem sancakları oluşturulmuştu. Hassa askeri olmalarına rağmen, devlet merkezinde oturmamaları, savaş dışında kendi çiftlikleri ile uğraşmaları, aile kurmaları gibi haller isteksizliklere sebep olmuş, bunlar da yeni sorunlar doğurmuş, sefere gitmemek daha cazip hale gelmiştir. Böylece devletin merkezinde oturacak, çiftçilik ya da başka bir işle uğraşmayacak yeni bir hassa ordusu kurulması gereği ortaya çıkmıştır. Türkmen kökenli olan Yaya ve Müsellem Teşkilatı yerine devşirme kökenlilerden oluşan Yeniçeri teşkilatı oluşturulup, Yaya ve Müsellem geri hizmete çekilmiştir. Bu evrede teşkilat yeniden geri hizmete uygun olarak yapılandırılmıştır. Bu dönemde divani vergilerin yanı sıra, şer'i vergilerden de muaf edilmişler, böylece sefer sırasında çiftlik gelirleri ile geçinmelerine yetecek maddi güce ulaşmaları sağlanmıştır. 1390'da Osmanlı Devleti hâkimiyetine giren Saruhan ve çevresinde bir müddet sonra Yaya ve Müsellem teşkilatı kurulmuştur. Bu çalışmada, 1487 tarihli BOA TD 48 numarada kayıtlı olan defterdeki bilgilere göre, Saruhan Sancağı genelinde piyade teşkilatının idari ve demografik yapısı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Saruhan Sancağı, Yaya ve Müsellem, Hassa Ordusu.

* Yrd. Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
alpay.bizbirlik@mynet.com

** Tarih Uzmanı

INFANTRY ORGANIZATION, YAYA CİFTLİKLERİ VE DEMOKRAFİK YAPISAL DEĞERLENDİRİLMİŞ SARUHAN AT THE END OF THE 15TH CENTURY

ABSTRACT

During the reign of Osman Gazi and Orhan Beg when army consisting of cavalry particularly Turkmen tribes and volunteers were insufficient for conquering Bursa, there was a need to create new corps. Because of this need the Yaya and Müsellem organization consisting particularly Turkmen and Juruk (Turkish nomads) was established as the first permanent army with salary during Orhan Beg. During the war, the members of this organization who are paid lived on the farms assigned for them when not involved in war. Yaya and Müsellem sanjaks were created like classical Ottoman sanjaks where these farms were erected. Although they were Hassa soldiers (private soldiers of sultan) since they didn't live in the capital, they were engaged in their farm when not in the war, their starting own families have caused problems and these reason led them to feel reluctant for going to war. Therefore there was a need to organize a Hassa army to stay in the capital and not to engage in other things like farming. Instead of the Yaya and Müsellem army from Turkmen origin, a new Janisary army consisting of devshirmes was created and Yaya and Müsellem were taken to rear service area. At this stage they were reorganized as state soldiers in accordance to their new service role. During this period, besides Divani taxes, they were exempt from spiritual (şer'i) taxes as well. Thus, they were able to reach financial capability to live by farming income. In 1390, around Saruhan Yaya and Müsellem organization was created after the region was captured by Ottoman. In this study according to the information recorded BOA. TD. 48 dated 1487; the administrative and demographic structure of infantry (piyade) in Saruhan Sanjack will be studied.

Key Words: Saruhan Sanjaq, Yaya ve musellem, Sensitive military.

Giriş

XIV. yüzyılın başlarında İlhanlı baskısı ve Anadolu Selçuklularının otoritesinin azalması ile Saruhan, Karesi, Menteşe, Aydın, Germiyan ve Osmanoğulları, bu otorite boşluğundan faydalanarak Batı Anadolu'da beyliklerini kurmuşlardır.¹ Diğer beyler gibi Saruhan Bey de kısa zamanda Manisa, Alaşehir ve Salihli civarını alarak 1313'de beyliğini kurmuştur. Saruhan Bey'in ilk hâkimiyet kurduğu yerler başta Demirci ve çevresi olmak üzere bugünkü Manisa ili topraklarının kuzey ve kuzeydoğu kısımları olduğu tahmin edilmektedir.² Beylik bir müddet sonra Manisa, Menemen, Gördes Demirci, Nif, Turgutlu, Ilica, Gördük, Akhisar, Adala, Kayacık, Urganlı gibi küçük sayılamayacak bir coğrafyaya hâkim olmuştur.³

Kosova Muharebesi'nden sonra Yıldırım Bayezid'in 1390'de Anadolu'ya geçerek Germiyan, Aydın ve Saruhan Beylikleri üzerine yürümesi ile beylik arazisi Osmanlı topraklarına katılmış ve Karesi sancağı ile birleştirilerek Bayezid'in oğlu Ertuğrul'a ve onun vefatıyla Şehzade Süleyman'a sancak olarak verilmiştir.⁴ Osmanlı Devleti'nin Ankara Savaşını (1402) kaybetmesinin ardından oluşan siyasi ortamdan (*Fetret Devri*) yararlanan Saruhanoğulları beyliği yeniden toparlanmışsa da, kısa süre sonra I. Mehmet tahta geçerek diğer beylikler gibi Saruhan topraklarını da yeniden Osmanlı idaresine almıştır. II. Murad'ın tahta geçmesiyle 1425 yılında yapılan mücadeleler sonucunda Saruhan bölgesi dâhil Batı Anadolu'da yeniden Osmanlı hâkimiyeti gerçekleşmiştir.⁵ Artık bu bölgede sorun yaşamak istemeyen II. Murad, asayiş

¹ Çağatay Uluçay-İbrahim Gökçen, *Manisa Tarihi*, İstanbul 1939, s. 22; İbrahim Gökçen, *16. Ve 17. Asır Sicillerine Göre Saruhan'da Yörük ve Türkmenler*, İstanbul 1946, s. 11; Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara 1986, s. 17; Feridun M. Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2001, s. 102-103.

² Cenap Refik Orkon, *Manisa Coğrafyası*, İstanbul 1937; Ç. Uluçay-İ. Gökçen, a.g.e., s. 22-23; F. Emecen, *Manisa Kazâsı*, s. 18; Mustafa Eravcı-Mustafa Korkmaz, *Saruhanoğulları ve Osmanlı Klasik Döneminde Manisa'da Yaşayan Kültürel İzler*, Manisa 1999, s. 14, 19-20; Necdet Bilgi-Ünal Şenel, *Manisa 2000*, Valilik Yay., s. 35.

³ Çağatay Uluçay, "Saruhanoğulları", *İA*, C. X, İstanbul 1977, s. 240; Yuzo Nagata, "16. Yüzyılda Manisa Köyleri; 1531 Tarihli Saruhan Sancağına Ait Bir Tahrir Defteri İnceleme Denemesi", *Tarih Dergisi*, Sayı 32, İstanbul, 1979, s.733; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1984, s. 84.

⁴ Çağatay Uluçay, "Manisa", *İA*, C. VII, İstanbul 1957, s. 291; İsmail H. Uzunçarşılı, "Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri", *Belleten*, XXXIX/156, Ankara 1975, s. 661; Ç. Uluçay, a.g.m., s. 241; İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.I, TTK, Ankara 1982, s. 74; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 88; F. Emecen, *Manisa Kazâsı*, s. 20.

⁵ Ç. Uluçay, "Saruhanoğulları", s. 243; İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.I, s. 74; F. Emecen, a.g.e., s. 25.

sağlamak üzere Tımar Sistemini uygulamaya koymuş, bunun için Hacı İvaz Paşa'yı Saruhan Sancağı'nın tahrir kayıtlarını tutmak üzere bölgeye göndermiştir.⁶ II. Murad bölgeye önce oğlu Alâeddin'i (1437), daha sonra diğer oğlu Mehmed'i (1443-1451) sancakbeyi olarak göndermiştir. Bu tarihten itibaren Manisa; Amasya ve Kütahya gibi şehzade sancağı merkezi haline gelmiştir.⁷

I. Yaya ve Müsellem Teşkilatı'nın Kuruluşu

Osmanlı Devleti kurulduğu coğrafyada kalıcı olabilmek için askeri teşkilâta her zaman önem vermek durumunda kalmıştır. Bu nedenle zamana ve şartlara göre farklı askerî sistemleri uygulayarak orduyu en iyi konuma getirmeye çalışmıştır.

Osman Gazi ve Orhan Bey döneminde daha ziyade Türkmen aşiretleri ve gönüllülerden oluşan çoğunluğu süvari olan ordu, Bursa gibi önemli şehirlerin zaptında yetersiz kalınca yeni bir teşkilata ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaçtan ötürü kaynağını daha ziyade Türkmen köylülerinden ve Yörük tairesinden alan *Yaya ve Müselmeler* devletin ilk maaşlı ve sürekli ordusu olarak Orhan Bey zamanında Vezir Çandarlı Halil Paşa tarafından kurulmuştur.⁸ Sefer süresince ulufe alan Yaya ve Müselmelere görevlerinin sürekli hale gelmesi için birer çiftlik yeri verilmiştir. Böylece, Orhan Bey zamanında kaç sancak varsa o kadar Yaya ve Müsellem sancakları oluşturulmuştur.⁹

Hassa askeri olmalarına rağmen, Yaya ve Müselmelerin devletin merkezinde oturmamaları zaman içinde yeni sorunların doğmasına neden olmuştur. Seferde maaş alan askerler barış zamanlarında kendi çiftiyle uğraştığından sefer vuku bulduğunda çiftliğiyle ve ailesiyle bağıni koparamamak, savaşın tehlikeleri de göz önüne alındığında sahip olunan toprağa ve ailelerine karşı sorumluluklarının daha baskın gelmesi gibi durumlarda sefere gitmemek (eşmemek) daha cazip gelmiş ve devletin asker ihtiyacı giderilememiştir. Böylece devletin merkezinde oturacak ve çiftçilik ya

⁶ Muzaffer Arıkan, *XV. Asırda Yaya ve Müsellem Ocakları (Toprak Tasarrufu, Vergi Muafiyetleri ve Hizmet)*, Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara 1966, s. 35-36; F. Emecen, a.g.e., s. 4.

⁷ Ç.Uluçay - İ.Gökçen, *Manisa Tarihi* s. 45; F. Emecen, a.g.e., s. 26-27.

⁸ Muzaffer Arıkan, a.g.e., s. 1-2; Tayyib Gökbilgin, *Osmanlı Müesseseleri Teşkilâtı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, İstanbul 1977, s. 21-22; Muzaffer Arıkan, *Yaya ve Müselmelerde Toprak Tasarrufu*, Atatürk Yıllık Konferansı, VIII, 1975-1976'dan ayrı basım, Ankara 1983; İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtında Kapıkulu Ocakları*, C. I, Ankara 1988, s. 1-2; Halime Doğru, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilâtı (XV. ve XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı)*, İstanbul 1990, s. 4.

⁹ H. Doğru, a.g.e., s. 5-6.

da herhangi bir işle uğraşmayacak yeni bir hassa ordusu kurulması gereği ortaya çıkmıştır. Türkmen kökenli olan Yaya ve Müsellem yerine devşirme kökenlilerden oluşan Yeniçeri teşkilatı oluşturulup, Yaya ve Müsellem geri hizmet sınıfına geçirilmiştir.¹⁰ Bu ikinci devrede Eyalet askeri olarak geri hizmet sınıfında teşkilat yeniden yapılandırılmıştır. Yeniçeri teşkilâtından önce divânî vergiden muaf olan Yaya ve Müsellem, geri hizmet döneminde divânî vergilerin yanı sıra şer'î vergiden de muaf tutularak askerî statüye geçirilmişlerdir. Ayrıca çiftlikleri de vergiden muaf sayılarak kendilerine bağışlanmıştır.¹¹ Böylece çiftliklerinden elde ettikleri gelir ile seferde kendi ihtiyaçlarını karşılamaları sağlanmıştır.

II. Yaya ve Müsellem Teşkilâtının Görevleri

Yaya ve Müsellem Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşuna kadar muharip sınıfta yer almakta, sefer vaki olduğunda sefere gitmekteydiler. Sefere gitme (eşme) kuralı yamak sayısına göre yılda bir¹², iki¹³ ya da üç¹⁴ kere olabilmekteydi. Birkaç çiftlik birleştirilerek yamak sayısının artırıldığı durumlarda ise yılda üç kez de sefere gidilebilmekteydi. Bu görevlerine karşılık sefer esnasında günde bir akçe ulufe almakta, barış zamanında ise reaya gibi kendi işiyle ilgilenip herkesin verdiği vergileri de vermekteydiler.¹⁵

Yaya sancakları Sipahi sancaklarından ayrı bir statüye sahipti. Sipahi sancağında olduğu gibi Yaya sancağında da en büyük askerî ve idari makam Yaya Sancak Beyi'di. Yaya ve Müsellem her türlü sorunlarına Yaya Sancakbeyleri bakardı. Bunun yanı sıra hırsızlık, cinayet, görevi kötüye kullanma veya görevden kaçma gibi suçlarda Kadı tarafından verilen cezaları uygulamakla görevliydi.¹⁶ İncelenen dönemde Saruhan Yaya Sancak Beyi

¹⁰ H. Doğru, a.g.e., s. 7; Mücteba İlgürel, "Yeniçeriler", *İA*, C. XIII, İstanbul 1986, s. 386-395. Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, C. I, İstanbul 1995, s. 328-329.

¹¹ M. Arıkan, a.g.e., s. 87-89; H. Doğru, a.g.e., s. 20.

¹² "yamakları az olduğu sebebden Enceklü'de Savcı çiftliğine zamm olundu yılda bir eşeler", BOA. TTD. 48, s. 236; "...Bu çiftlik kem olub yamakları az olduğu sebebden Enceklü'de Halil çiftliğine zamm olundu yılda bir eşeler", BOA. TTD. 48, s. 237.

¹³ "... Aydemür'de İsmail çiftliğine zamm olundu yılda iki eşeler", BOA. TTD. 48, s. 51; "Dündarlu'da Yiğid çiftliğine zamm olundu ki yılda iki eşeler", BOA. TTD. 48, s. 71.

¹⁴ "Bu çiftlik Kıranköy'de Musa çiftliğine ve Kıranköy'de Ashan çiftliğine zamm olundu. Mezkûr çiftliğin yayaları bu üç çiftliği müşterek tasarruf idüp üç eşeler", BOA. TTD. 48, s. 136; "Mezkûr çiftlik Kıranköy'de Musa çiftliğine ve Çamköy'de Mezid oğlu İsa çiftliğine zamm olundu. Yamakları az olduğu olduğu sebebden zikr olan üç çiftliği müşterek tasarruf idüp üç eşeler", BOA. TTD. 48, s. 140

¹⁵ H. Doğru, a.g.e., s. 4, 11.

¹⁶ H. Doğru, a.g.e., s. 34.

Murad Bey'dir.¹⁷ Toplam 12 köye tasarruf eden Murad Bey, hassında 153 çiftlik yere tasarruf etmektedir. Ancak tasarruf ettiği toplam dönüm miktarı ya da diğer gelirleriyle ilgili bir bilgi mevcut değildir. Yaya ve Müsellem aynı statüye sahip olup bunlardan müsellemler sefere atılı giderlerdi. Müsellemelerin yaya menşeli olduğu bilinmekte olup bazı belgelerde iki ismin birbirlerinin yerine kullanıldığı da görülmektedir.¹⁸ Nitekim Saruhan Sancağı'nda bulunan Ellici Yörükler "Müsellem" olarak kaydedilmekteydi.¹⁹

Teşkilatta hiyerarşik olarak en alt kademede Yaya ve Müsellemler vardır ve bunlar ocaklar halinde teşkilatlanmışlardır. Her ocakta bir baş-yaya bulunmaktadır. Yaya-başı veya Çeri-başı ise Yaya veya Müsellem Sancakbeylerine bağlıdır. Yaya-başı ve ser-askerlerin de Yaya Sancakbeyi gibi kendi tımarları vardı. Bu tımarlar da Yaya Sancakbeyi'nin tımarı gibi serbest tımar sayılıp bu arazilere kimse müdahale edemezdi. Teşkilat en üst kademede Beylerbeyi'ne bağlı bulunmaktadır.²⁰ Bu şekilde kurulan Yaya ve Müsellem Beylerbeyi vasıtasıyla merkeze bağlıdır.²¹ Geri hizmet teşkilatı içerisinde en alt kademeyi oluşturan yamaklar sefere gitmemekle birlikte mali yükümlülük altındaydılar. Yamaklar sefere katılan eşkincilerin harçlıklarını nakdi olarak kanunnamelerde belirtilen miktar üzerinden vermekle yükümlüydüler. Sefer olmadığı zamanlarda ise herhangi bir ödeme yapmazlardı.²² Yaya ve Müsellemelerin görevi itibarıyla ikinci devreleri yeniçeriliğin kurulup gelişmesiyle başlar. Bu dönemde teşkilat mensupları geri hizmetteki bazı görevleri üstlenmiş, seferde aldıkları ulufeleri kesilmiş olmakla birlikte, kendileri ve tasarruflarındaki toprakları her türlü vergiden muaf tutularak "askeri" statüye geçirilmişlerdir.²³ Geri hizmet dönemindeki görevleri sefer sırasında ordunun ihtiyaç duyduğu şeyler olup, yolların onarımı ve bakımını yapmak, köprüleri onarmak bu mühim görevlerindendir. Teşkilat sadece seferle ilgili hizmetleri değil, aynı zamanda diğer mirî hizmetleri de zaman zaman ifa etmekte idi. Bunlar ihtiyaç hâsıl olduğunda tersanelerde çalışmak, kale ve kule onarımı yapmak, güherçile ve diğer madenlerin yanı sıra tophanede top döküm

¹⁷ "Taallûkât-ı piyadegân-ı Sofuderesi hassa-i Murad Beğ liva-ı mîr-i Saruhan", BOA. TTD. 48, s. 1.

¹⁸ Muzaffer Arıkan, a.g.e., s. 66; H. Doğru, a.g.e., s. 40.

¹⁹ F. Emecen, a.g.e., s. 142-143.

²⁰ M. Arıkan, a.g.e., s. 209; H. Doğru, a.g.e., s. 38-39.

²¹ M. Arıkan, a.g.e., s. 215.

²² Tayyib Gökbilgin, a.g.e., s. 21.

²³ M. Arıkan, a.g.e., s. 87-89, 129-131; H. Doğru, a.g.e., s. 20.

işinde çalışmak gibi ustalık gerektiren işler olup,²⁴ bunun yanı sıra deprem gibi doğal afetlerde şehrin imarı için de göreve çağrıldıkları oluyordu.²⁵

III. Saruhan Sancağı Piyade Defterleri

İhtiyaç duyulduğunda belli aralıklarla yazılan Yaya ve Müsellem defterleri diğer tahrirler gibi, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Tapu Tahrir, Maliyeden Müdevver ve Kamil Kepeci tasniflerinde, Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi kataloglarında yer almaktadır.²⁶

Bu defterlerden ilki olup çalışmanın ana malzemesini teşkil eden BOA. TTD 48 numaralı defter, H. 892-M.1487 yılında yazılmış olup,²⁷ 280 sayfadan ibarettir. Defter Saruhan Yaya Sancak Beyi Murat Bey Hassı'na ait yerlerden başlayıp sancak genelinde 17 idari üiteden bahsetmektedir. Her idari üite kendi başlığı altında köy ve çiftlik olarak içerisinde yaşayan, ölen veya gaib olan yaya ve yamakları ile birlikte kaydedilmiştir.²⁸ II. Bayezid döneminde yazılan bu defter, piyadelerin henüz daha savaşçı karakterinden bir şey kaybetmediği döneminin görülmesi açısından önemlidir. Defter-i cedit olarak gösterilen BOA TTD. 48'de, bir önceki defterin tahririni yapanın "Hacı İvaz" olduğu belgelerdeki kayıtlardan anlaşılmaktadır.²⁹ Yapılan bazı düzenlemelerde referans olarak gösterilen bu defter " 'an defter-i Hacı İvaz" şeklinde zikredilmektedir. Bunun yanı sıra Hacı İvaz kaydettiği defterden önce de bir

²⁴ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı*, İstanbul 1967, s. 57; F. Emecen, a.g.e., s. 149-151; H. Doğru, a.g.e., s. 13; Halil İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, (Çev: Halil Berktaş), C. I, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 98; İbrahim Etem Çakır, *10 Numaralı Mühimme Defteri*, (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2006, s. 84; Müsellemelerin görevleri için bkz: H. Doğru, a.g.e., s. 123-128.

²⁵ H. Doğru, a.g.e., s. 68.

²⁶ H. Doğru, a.g.e., s. XV.

²⁷ "...tahrîren fî evâsıt-ı şehri muharremü'l-haram li sene isnâ ve tis'in ve semane mi'e" BOA. TTD. 48, s. 39; *Tahrîren fî evâil-i şehri rebî'ü'l-ahir sene selase ve tis'in ve semâne mi'e...*, BOA. TTD. 48, s. 59.

²⁸ F. Emecen, a.g.e., s. 142-154; Nif kazâsı BOA. TTD. 48'den yararlanılarak Turan Gökçe tarafından çalışılmıştır. Turan Gökçe, "XV-XVI. Yüzyıllarda Nif Kazâsı Piyâde Teşkilâtı ve Yaya Çiftlikleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XV, İzmir 2000, s.137-153; Aynı yazar, "Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Nif (Kemalpaşa) Kazâsı Nüfusu", *Kemalpaşa Kültür ve Çevre Sempozyumu*, (3-5 Haziran 1999), Kemalpaşa 1999, s. 268.

²⁹ "...Şimdiki halde defter-i cedîde sebt olundu. An defter-i Hacı İvaz.", BOA. TTD. 48, s. 2; "...Reis köyünde Pınar ve Hızır İlyas'ın yerine mutasarrıf imiş ol ecilden emr-i âli mucibince deftere sebt olundu. 'An defter-i Hacı İvaz.", BOA. TTD. 48, s. 73; "kadîmü'l-eyyâmdan yayabaşı mutasarrıf olmağın defter-i cedîde sebt olundu. ' An defter-i Hacı İvaz." BOA. TTD. 48, s. 139.

tahririn yapıldığı “*Amma bundan evvel Yacuca Hasan’ın kardaşı Karamanı Paşayığit yaya yazmış imiş...*”³⁰, bu cümleden anlaşılmaktadır. Görüldüğü üzere Hacı İvaz’dan önce Paşayığit tarafından da bir tahrir yapıldığını, Hacı İvaz’dan naklen öğrenmekteyiz.³¹ Elde edilen verilerle bilinen defterleri sıralamak gerekirse; muhtemelen ilk defter Paşayığit Defteri, ikincisi Hacı İvaz’ın tuttuğu defter ve üçüncüsü muharriri belli olmayan ve çalışmaya konu olan BOA TTD. 48 numaralı defterdir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulunan ikinci defter ise H. 952 - M. 1545/46 tarihli olup TTD. 239 no’ya kayıtlıdır. 224 sayfadan oluşan defterin yazıları ise ilk deftere göre daha ince ve siliktir. Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki üçüncü defter; TTD. 568 numarada kayıtlıdır. H. 983-M. 1575/76 tarihli defter 229 sayfadır. Girişte fihristi olup idari ünitelerin isimleri yazmakta, ardından bir tuğra ile devam ederek köy, çiftlik ve şahıs isimleri, dönüm ve hâsıllar yer almaktadır. Bu defterin muharrirleri defterdeki kayıtlardan anlaşıldığı üzere Ali Çelebi ve Ahmed isimli kişilerdir.³²

Daha önce yapılan çalışmalarda zikredilmeyen; fakat Arşiv kayıtlarında TTD. 600 numara ile kayıtlı dördüncü bir defter de mevcuttur. H. 990 - M. 1582 tarihli bu defterin ilk sayfasında yer alan “*Saruhan livasında çiftliğe mutasarrıf piyadelerin mufassal tahrir defteridir*” şeklindeki izahtan defterin Saruhan Sancağı piyade defteri olduğu anlaşılmaktadır. Defter 229 sayfa olup, 10 sayfası boştur. Defterin yazı tarzı, BOA. TTD. 568’e benzemektedir ve 4. sayfasında III. Murad zamanında yazıldığını belirten bir ferman sureti mevcuttur.³³ Eldeki son defter teşkilâtın lağvedilmesinin ardından kaydedilen ve Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi TTD. 103 no’ya kayıtlı mensûh piyade defteridir. III. Mehmed döneminin (1595-1603) ilk yıllarında yazılan defter 210 varaktan ibaret olup tarihsizdir. Buradaki çiftlikler teşkilat kaldırıldığı için nahiye esasına göre sınıflandırılarak kaydedilmiştir.³⁴

Piyade defterlerinin bilinen eski defterleri H. 859 (M. 1454/1455) tarihli Karahisar-ı Sahib Sancağı’dır.³⁵ Aynı tarihli Teke Sancağı defteri ise müsellemler için düzenlenmiş en eski defterdir.³⁶

³⁰ BOA. TTD. 48, s. 22.

³¹ BOA. TTD. 48, s. 75.

³² BOA. TTD. 568, s. 10-11.

³³ “... *Sultan Murad Han ibn-i Sultan Selim Han râdiyallahü teâlâ...*”, BOA. TTD. 600, s. 4.

³⁴ F. Emecen, a.g.e., s. 10.

³⁵ BOA. MAD. 4.

³⁶ BOA. MAD. 14.

IV. BOA. TTD. 48'e Göre Saruhan Sancağı Piyadeleri

Saruhan Sancağı piyadeleri idari olarak Saruhan Yaya Sancağı Bey'i Murad Bey'e bağlı olup 17 ser-piyadelikle yönetilmekte idiler. Murad Bey hassına bağlı olan yerler 12 köye dağılmış durumdadır. Bunlar doğrudan Yaya Sancak Beyi Murad Bey'e bağlı yerler olup, başlarında ayrıca ser-piyade bulunmamaktadır. Murad Bey Hassına tabi yerlerin tamamı *köy yeri beğlik* olarak kaydedilmiştir. Bu kabil yerler dirlik sistemi içinde yer alan yerlerdir.³⁷ Tüm sancak 17 idari ünite, 27 ser-piyade tarafından Yaya Sancak Beyine bağlı olarak yönetilmektedir. Yalnızca Kızılköy ser-piyadesinin adı "*ser mezkûrûn*" olarak düşülerek isim belirtilmemiştir.³⁸

Tablo 1: Saruhan Sancağı Piyadelerinin İdari Tablosu ve Ser-Piyadeler

Saruhan Yaya Sancağı Beği Murad Bey Hassına Tabi Yerler	Ser-Piyadelere Bağlı Yerler	Ser-Piyadeleri
Sofuderesi	Mağnisa	Yusuf veled-i İlyas ve Mehmed veled-i Atcık
Bıçar	Palamud	Mustafa ve Süleyman
Küçükbahşılı	Karaköy tabi-i Doğanhisarı	Musa ve Veli
Papaslık	Gökağaç ve İlanlu Bozköy	Salih ve Seydi
Korucakuyu	Menemen tabii Bozköy	
Erkenet	Kızılköy	-
Yarıcı	Nif- Kasar ve ³⁹ Nif- Parsa	Hamza ve Hızır Bâli veled-i İlyas
Kızılcaavlu	Kızılüzüm	Hüseyin veled-i Hamza ve Yeniçeri
Eymür	Soldirek	Ali bin Mahmud ve Ahmed birader-i Mahmud
Akçaavlu	Genubi (كنوبى)	Veled ve Hamza
Kuyucak	Gelenos	İshak ve Mahmud
Pirnar	Çorak tabii Gelenos	Yakup
	Gürcü ve Belen	Evliya oğul-ı Ahmed
	İlica	Ahmed ve Yeniçeri Şirmürd
	Adala	Yusuf ve Kasım
	Borlu ve Demürcü	Durgud bin Bazarlu
	Menemen	İskender veled-i Ali

³⁷ F. Emecen, a.g.e., s. 118-119.

³⁸ "Taallükât-ı piyadegân-ı Kızılköy ser mezkûrun", BOA. TTD. 48, s. 103; diğer ünitelerde ser mezkûrun ibaresinden sonra isim verilmiştir: "Taallükât-piyadegân-ı Soldirek ser mezkûrun Ali bin Mahmud ve Ahmed birader-i o", BOA. TTD. 48, s. 155.

³⁹ Turan Gökçe, "Nif Kazâsı Piyâde Teşkilâtı ve Yaya Çiftlikleri", s.139-141.

XVI. yüzyıl Saruhan Sancağı idari taksimatında kazâ olarak Manisa, Adala, Akhisar, Demirci, Gördük, Gördös, Güzelhisar, Ilıca, Kayacık, Marmara, Menemen ve Nif bulunmaktadır. Yine aynı dönemde nahiye olarak Canşa, Palamut, Doğanhisarı, Yengi ve Emlak nahiyeleri mevcuttur.⁴⁰ Yaya Sancağının idari taksimatı, Sipahi Sancağı'ndakine benzer olmakla birlikte ayrı sancak teşkilatına sahiptir.⁴¹ Bunun yanında aynı kazâ veya köy içinde dahi, sipahi, yaya, vakıf ve mülk yeri bir arada bulunabilmekteydi.⁴²

Saruhan Sancağı idari taksimatında kazâ statüsünde yer alan Akhisar, Gördös, Gördük, Kayacık ve Marmara'da Yaya ve Müsellemlik yer bulunmazken; Kızılköy, Soldirek (Sildirik), Gelenos (Gülnoz) ve Genubi gibi yerler bu dönemde idari taksimatta kazâ ya da nahiye olmamasına rağmen Yaya ve Müsellemlik yer kurulmuştur. Bu da teşkilatın daha ziyade köylere yayıldığını göstermektedir. Burada bulunan Yaya ve Müsellemliklerin idari amirlerine ise yayabaşı veya ser-asker denirdi. Yayabaşı ve ser-askerler, kazâ, nahiye veya köylerdeki Yaya ve Müsellemliklerle birlikte Yaya Sancakbeyi'ne bağlıydılar.⁴³

⁴⁰ Feridun Emecen, a.g.e., s. 111; Yuzo Nagata, "16. Yüzyılda Manisa Köyleri", s. 735.

⁴¹ Muzaffer Arıkan, "Yaya ve Müsellemliklerde Toprak Tasarrufu", s. 178; H. Doğru, a.g.e. s. 32.

⁴² H. Doğru, a.g.e., s. 32.

⁴³ F. Emecen, a.g.e., s. 146; H. Doğru, a.g.e., s. 38

Tablo 2: BOA. TTD. 48'e Göre Saruhan Sancağı Piyadelerinin Sayısal Verileri

İskân Yeri	Köy	Çiftlik ⁴⁴	Yaya	Yamak	Gaib	Mürde
Murad Bey Hassı	12	153+16	153	549	232	711
Mağnisa	7	37+10	37	120	77	141
Palamud	16	47	47	179	38	211
Karaköy tabii Doğan Hisarı	10	32+11	32	108	58	222
Gökağaç ve İlanlu Bozköy Menemen tabii Bozköy	16	46+7	47	150	70	214
Kızılköy	14	44+2	44	142	48	193
Nif- Kasar	4+1	43	39	160	39	222
Nif- Parsa	7	47	47	187	30	189
Kızılüzüm	19	51	47	234	12	216
Soldirek	17	49	49	174	63	208
Genubi	7	43+6	43	133	83	170
Çorak tabii Gelenos	5	37+11	37	124	118	168
Gelenos	2	37+10	37	129	90	183
Gürcü ve Belen	7	40+2	40	145	36	160
Ilıca	2	46+4	46	142	35	242
Adala	40	50	46	182	46	220
Borlu ve Demürcü	47	50	50	212	34	240
Menemen	24+7	42	42	130	68	159
Cem'an	260	894	883	3200	1177	4069

Tablo incelendiğinde, yaya ve yamak sayısından çok mürde ve gaibin varlığı görülmektedir. Toplam 5246 yaya ve yamak⁴⁵ seferlerde yaşamını yitirmiş veyahut kayıt esnasında bulunamamıştır. Gaib ve mürdelerin hepsinin kayıp veya ölü olmadığı vesikalarda görülmektedir.⁴⁶ BOA. TTD. 48'den önceki tahriri yapan Hacı İvaz'ın tahririnde mürde olarak kaydedilen bir yayanın ölmediğinin anlaşılması üzerine yeni tahrire yamak olarak kaydedilmiştir.⁴⁷ Karaköy'de ise yapılan tahrire gelmeyip gizlenen kişiler⁴⁸ tahrir esnasında yerinde bulunmadığından dolayı gaib olarak kaydedilmiştir. Hacı İvaz'ın tahririnde gaibler arasında gösterilen iki kardeşin aslında gaib

⁴⁴ Yayalara ait çiftliklerle ilaveten mevkûf çiftlikler de artı (+) olarak hesap edilecektir. Ayrıca gaib ve mürde sayılarına mevkuf çiftliklerdeki gaib ve mürdeler dâhil edilmiştir.

⁴⁵ Mevkûf çiftliktekiler de dâhil olmak üzere mürde ve gaiblerin toplamıdır.

⁴⁶ Muzaffer Arıkan, a.g.e., s. 22; Feridun Emecen, a.g.e., s. 144.

⁴⁷ "...yaya neslinden İbrahim veled-i Hamza amma Hacı İvaz'da mürde kayd olmuş"; BOA. TTD. 48, s. 75.

⁴⁸ "Aşağıkilise'de Aziz çiftliğinden gizlendikleri sebebeden...", BOA. TTD. 48, s. 83.

olmadıkları ve padişah beratıyla yayalıktan azad edildikleri yazılmıştır.⁴⁹ Bunun dışında mürde veya gaib olarak kaydedilenlerin bazıları bulunarak yeni yapılan tahrirde yamak olarak kaydedilmiştir.⁵⁰ Gaibler arasında gösterilen bir yaya gittiği seferden dönemediği için⁵¹, bir diğer yaya ise esir düştüğü için gaibler arasında kaydedilmiştir.⁵² Ancak devlet gaiblerin ve gizlenen kişilerin bulunması için Yaya Sancakbeyi'ne ve Yayabaşı'na araştırma emri vererek bu gibi yayaları takip altına almıştır.⁵³

Yapılan tahrirde göre toplam 4083⁵⁴ yaya ve yamak kaydedilmiştir. Mürde ve gaiblerle beraber Sancakta toplam piyade sayısı ise 9329 olmaktadır. Mürde ve gaib sayısındaki fazlalığın teşkilâtın seferlerde mühim işlerde görev aldıklarını göstermesi açısından da önemlidir⁵⁵. Yaya ve yamaklar 17 idari ünite içinde 260 köye 894 çiftliğe dağılmış durumdadır. Sancak genelinde çiftliklerde yamak sayısı en az 1 olmakla birlikte bu sayı kimi yerlerde 14'e kadar çıkabilmektedir. Ancak ortalama olarak çiftliklerdeki yamak sayısı 2-8 arasındadır. Devlet yamak sayısını çiftliğin durumuna göre azaltmakta ya da arttırabilmekteydi. Yine çiftlik yeri amaklara az geldiğinde de devlet çiftliklere ziyade yaparak, elinden geldiğince yaya ve yamakların geçimini sağlamaya çalışmıştır.⁵⁶

⁴⁹ “Hüseyin ve Hasan veledân-ı Mürüvvet mezkûran Şeyhülislam ve'l-müslimin Vefazade müritleri imiş ammâ mezkûr Hüseyin Hacı İvaz'da gaib kayd olunmuş yayalıktan azâd olmuş elinde sultan Mehmed Han beratı varmış ve Padişahımız Sultan Bayezid nişan-ı hümayûn virüp azad itmiş ve mezkûr Hasan defterde mukayyed değilmiş padişahımız eline hükm-ü hümayûn vermiş azâd itmiş min b'ad kimesne incitmeye”, BOA. TTD. 48, s. 6.

⁵⁰ BOA. TTD. 48, s. 12, 19-20; Feridun Emecen, a.g.e., s. 144.

⁵¹ “Mustafa veled-i Yakup Rumeli'nde Pazarköy'de mütemekkin”, BOA. TTD. 48, s. 33.

⁵² “Gaib: İlyas veled-i Şeyh İbrahim kâfirde mahbusdur”, BOA. TTD. 48, s. 226.

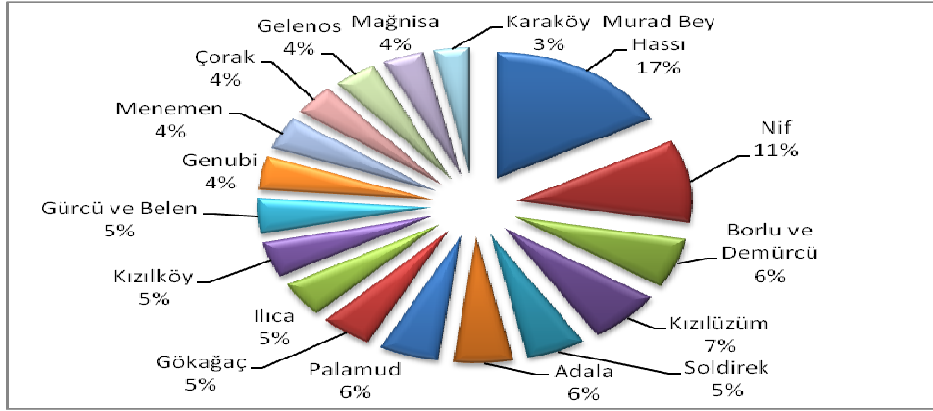
⁵³ Muzaffer Arıkan, a.g.e., s. 27.

⁵⁴ BOA. TTD. 48'e göre yaya ve yamak kayıtlarının toplamıdır, (3200+883).

⁵⁵ Feridun Emecen, a.g.e., s.143; Turan Gökçe, “Nif Kazâsı Piyâde Teşkilâtı”, s.137.

⁵⁶ “Mezkûr çiftliğe Karaca Mahmud köyünden otuz dönüm yer alınup zamm olunmuş”, BOA. TTD. 48, s.2; “Mezkûr çiftlik Kıranköy'de Musa çiftliğine ve Çamköy'de Mezd oğlu İsa çiftliğine zamm olundu. Yamakları az olduğu sebebden zikr olan üç çiftliği müşterek tasarruf idüp üç eşeler”, BOA. TTD. 48, s. 140; “Mezkûrlar bu iki çiftliğe mutasarrıf olub yilda iki eşelermiş. Şimdi âdemleri az olduğu sebebden Beğlerce köyünde Demürcü oğlu Hızır çiftliğine zamm olundu”, BOA. TTD., 48, s.149; “Mezkûr çiftliğin yeri az olduğu sebebden Güvenç oğlunun ziyadesinden Otuz dönüm yer alınup mezkûr çiftliğe zamm olundu”, BOA. TTD. 48, s. 255.

Grafik 1: BOA. TTD. 48'e Göre Yaya ve Yamakların Ser-Piyadeliklere Dağılımı

Grafığe “sagir” ve “mücerredler” dâhildir.

Grafikte de görüldüğü üzere yaya-yamakların önemli bir miktarı Murad Bey Hassı'na bağlı yerlerde meskündür. Murad Bey Hassı'na bağlı yerler defterde, “*hassa-i Murad Beğ liva-ı mir-i Saruhan*”⁵⁷ olarak geçmektedir ve toplam 12 köy ile 153 çiftlikten oluşmaktadır. Çiftlik yayası ocak gelirinin dağılmaması için yamaklarını yakın çevresinden (akraba, oğul) seçmekteydi. Bunlardan 14 yaşından büyük ve bekar olanlar “mücerred” olarak kaydediliyordu.⁵⁸ Burada da görüldüğü üzere yaşı küçük de olsa oğul veya akrabaları yamak olarak kaydedilmiştir.⁵⁹ Bu şekilde sancak genelinde 368 sagir ve 40 da mücerred kaydedilmiştir.

V. Saruhan Sancağı Piyade Çiftlikleri

Yaya çiftliği, yayaların üzerine kayıtlıydı; ancak bu çiftliği, yamaklarıyla müşterek tasarruf ederlerdi. Piyadeler asker kimliklerinin yanında aynı zamanda birer çiftçi idi. Maaşlarına karşılık geçimleri için bir çiftlik tasarruf eden, avarız-ı divanıyeye karşılık ise bir hizmetle yükümlü tutulan, görevleri ve vergi muafiyetleri nedeniyle askerî sayılan bir yaya ve yamaklardan oluşan idari üniteye; “*ocak*” denmektedir.⁶⁰ *Çiftlik* ise Osmanlı İmparatorluğunda bir çift

⁵⁷ BOA. TTD. 48, s. 1.

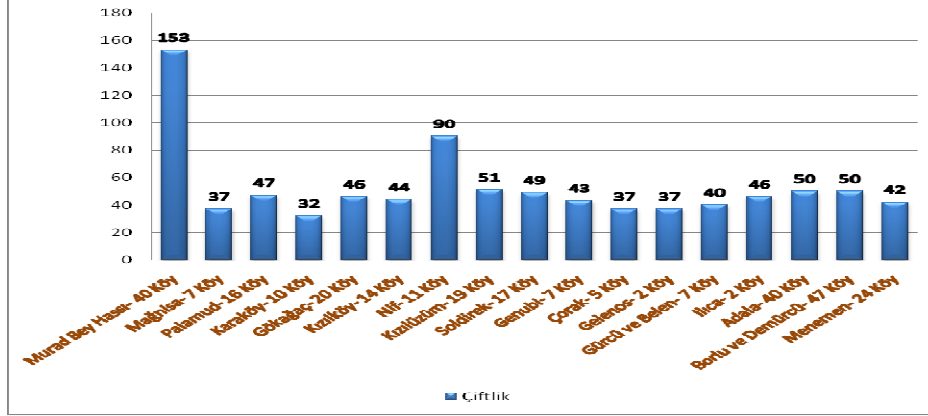
⁵⁸ H. Doğru, a.g.e., s. 65.

⁵⁹“*Her ocakdan altı yedi nefer kimesne birbine yamak kayd olunub be-nevbet asker-i mansûra hizmet iderler. Bir yamak yazılan yayanın birden ikiden hidmete yarar oğulları ve karındaşları kendüler ile olurlar...*”, Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri (II. Bayezid Devri Kanunnâmeleri)*, C. II, Fey Vakfı Yay., İstanbul 1990, s. 63.

⁶⁰ M. Arıkan, a.g.e., s. 12-13; H. Doğru, a.g.e., s. 58.

öküzle işlenen ve yüzölçümü toprağın verimliliğine göre âlâ yerden 70-80, evsât yerden 110-120 ve edna yerden 120-150 dönüm arasında değişen tarımsal işletme anlamına geliyordu.⁶¹ Saruhan Sancağı'ndaki piyade çiftliklerinin ise âlâsı 70 dönüm; evsâtı 100 dönüm ve ednâsı 150 dönüm yerden oluşmaktaydı.⁶² Saruhan Sancağı'nda oluşturulan ocaklarda 260 köye dağılmış toplam 894 adet çiftlik bulunmaktadır.

Grafik-2 :BOA.TTD.48' de Ser-piyadeliklere Göre Çiftliklerin Dağılımı

İdari üniteler içlerinde çiftliklerin yoğunlaştığı yerler farklılık göstermektedir. Murad Bey Hassı'ndaki çiftlikler Pıpaslık⁶³ ve Yarıcı'da⁶⁴; Mağnisa'daki çiftlikler, Şemari'de⁶⁵; Palamud'daki çiftlikler Hızır İlyas⁶⁶, Reis köyde⁶⁷; Karaköy'deki çiftlikler, Nefs-i Karaköy⁶⁸ ve Bozköy'de⁶⁹; Kızıllüzüm'deki çiftlikler, Nefs-i Kızıllüzüm⁷⁰ ve Beğlerce'de⁷¹; Soldirek'deki

⁶¹ M. Arıkan, a.g.e., s. 51; Ömer Lütfü Barkan, "Çiftlik", *İA.*, C. III, İstanbul 1977, s. 392; Halil İnalçık; "Çiftlik", *TDVİA*, C. VIII, İstanbul 1993, s. 314; H. Doğru, a.g.e., s. 58-59; Yuzo Nagata, "16. Yüzyılda Manisa Köyleri", s. 746.

⁶² F. Emecen, a.g.e., s. 148.

⁶³ 34 çiftlik: BOA. TTD. 48, s. 10.

⁶⁴ 27 çiftlik: BOA. TTD. 48, s. 24.

⁶⁵ 13 çiftlik: BOA. TTD. 48, s. 48.

⁶⁶ 8 çiftlik: BOA. TTD. 48, s. 61.

⁶⁷ 8 çiftlik: BOA. TTD. 48, s. 62.

⁶⁸ 9 çiftlik: BOA. TTD. 48, s. 74.

⁶⁹ 6 çiftlik: BOA. TTD. 48, s. 76.

⁷⁰ 8 çiftlik: BOA. TTD. 48, s. 141.

⁷¹ 10 çiftlik: BOA. TTD. 48, s. 146.

çiftlikler Nefs-i Soldirek⁷² ve Yarpınar'da⁷³; Genubi'deki çiftlikler, Nefs-i Genubi⁷⁴ ve Dipçükköy'de⁷⁵; Çorak'taki çiftlikler, Nefs-i Çorak⁷⁶ ve Akçaköy'de⁷⁷; Gelenos'daki çiftlikler, Eğrigölcük⁷⁸ ve Gümecelü'de⁷⁹; Ilıca'daki çiftlikler, Enceklü⁸⁰ ve Dereköy'de⁸¹ yoğunlaşmıştır. Bunun dışında kalan yerlerde çiftlikler idari ünitenin bulunduğu yerde yoğunlaşmıştır. Bunlar Gökağaç ve İlanlu Bozköy⁸², Kızılköy⁸³, Gürcü ve Belen⁸⁴, Menemen⁸⁵dir. Buradan da görüleceği üzere teşkilat kazâ veya nahiye merkezleri dışında kalan köylerde yoğunlaşmıştır.

Çiftlikler içindeki önemli bir husus “ziyade” kavramıdır. Bir çiftlikte ister yamak ziyadesi, ister çiftlik ziyadesi olsun normal ölçütlerden fazla ise deftere “zevaid” olarak kaydedilmektedir. Bu ziyadeler gerek duyulduğunda kullanılmak üzere çiftlikler için hazır tutulmaktaydı. Ancak zevaid kalan topraklar için sipahi ile piyade beyleri arasında ihtilaf olduğu bu durumlarda bu tür fazla topraklar mîrî adına mukataaya verilmekte ve geliri doğrudan hazineye aktarılmaktaydı.⁸⁶ Neferler de ziyade olabilmekteydi, ziyade neferle ihtiyacı olan başka bir çiftliğe yazılırdı. Çiftlik arazisi eksik olan yerlere de ziyade arazilerden toprak eklenir ya da mevkuf çiftlikle birleştirilirdi.⁸⁷ Buna örnek olarak, Murad Bey Hassı'nda birbirine zam yapılan 61 çiftlik sayılabilir. Bu sayı neredeyse çiftlik sayısının yarısına yakındır. Çiftliklerin dönemin koşullarında epey harap olması ya da asker sayılarının yeterli gelmemesi sebebiyle birbirlerine zam edildiği görülmektedir.⁸⁸ Bu sayede bazı çiftliklerin

⁷² 26 çiftlik: BOA. TTD. 48, s. 155.

⁷³ 6 çiftlik: BOA. TTD. 48, s. 160.

⁷⁴ 29 çiftlik: BOA. TTD. 48, s. 169.

⁷⁵ 9 çiftlik: BOA. TTD. 48, s. 176.

⁷⁶ 27 çiftlik: BOA. TTD. 48, s. 183.

⁷⁷ 7 çiftlik: BOA. TTD. 48, s. 191.

⁷⁸ 16 çiftlik: BOA. TTD. 48, s. 197.

⁷⁹ 21 çiftlik: BOA. TTD. 48, s. 201.

⁸⁰ 19 çiftlik: BOA. TTD. 48, s. 225.

⁸¹ 27 çiftlik: BOA. TTD. 48, s. 229.

⁸² 24 çiftlik: BOA. TTD. 48, s. 89.

⁸³ 30 çiftlik: BOA. TTD. 48, s. 103.

⁸⁴ 29 çiftlik: BOA. TTD. 48, s. 213.

⁸⁵ 17 çiftlik: BOA. TTD. 48, s. 267.

⁸⁶ M. Arıkan, a.g.e., s. 19; F. Emecen, a.g.e., s. 148-149.

⁸⁷ M. Arıkan, a.g.e., s. 19-20; F. Emecen a.g.e., s. 148.

⁸⁸ “Çiftlik harap olduğu sebebdan Papaslık'da Eyne Hoca çiftliği bu çiftliğe zamm olundu”, BOA. TTD. 48, s. 16; “Tonuz Ömer Çiftliği harap olduğu sebebdan Eymür'de mahlûl olan Mihail çiftliği zamm olundu”, BOA. TTD. 48, s. 35.

fazla arazi tasarruf edip bazılarının da toprak sıkıntısı çekmelerinin önüne geçilmek istenmiştir.

Son olarak mevkuf çiftliklere değinmek gerekir ise, bu tür çiftlikler toplu olarak yaya başılığın sonunda “mevkuf” ya da “mahlûl” olarak verilmektedir. Bir yerin mevkuf olarak kaydedilmesi için: Çiftliği işletenlerin gaib ya da mürde olması nedeniyle çiftlikte kimsenin bulunmaması⁸⁹; arazinin verimsizliği ya da terk edilip uzun süre işletilmemesi gibi nedenler sayılabilir⁹⁰. Mevkuf çiftlikler başka çiftlik ziyadeleri eklenerek şenlendirilmeye çalışılmakta veya yamak yoksa yamak takviyesi yapılmaktaydı.

Tablo 3: BOA. TTD. 48’e Göre Mevkuf Çiftliklerin Ser-piyadeliklere Göre Dağılımı

İskân Yeri	Çiftlik	Gaib	Mürde
Murad Bey Hassı	16	1	55
Mağnisa	10	37	27
Palamud	-	-	-
Karaköy tabii Doğan Hisarı	11	21	52
Gökağaç ve İlanlu Bozköy -Menemen tabii Bozköy	7	12	23
Kızılköy	2	2	9
Nif- Kasar - Nif- Parsa	1 ⁹¹	-	-
Kızılızüm	-	-	-
Soldirek	-	-	-
Genubi	6	33	6
Çorak tabii Gelenos	11	54	35
Gelenos	10	27	38
Gürcü ve Belen	2	4	10
İlıca	4	2	26
Adala	-	-	-
Borlu ve Demürcü	-	-	-
Menemen	7	22	15
Cem’an	87	265	296

Yaya ve Müsellemler sefer devam ettiği sürece günde 1-2 akçe olmak üzere ulufe almakta; barış zamanında ise çiftiyle uğraşp herkesin verdiği vergileri vermekteydiler.⁹² Yeniçeri ocağının ihdasından sonra, geri hizmet

⁸⁹ “Akça Avlu’da Ahad Çiftliği mahlûl”, mürde ve gaib bulunmakta, BOA. TTD. 48, s. 44; “Eymür’de Mihail Çiftliği mahlûl”, dokuz kişi gaib-iki kişi de mürde kaydedilmiştir, BOA. TTD. 48, s. 43.

⁹⁰ M. Arıkan, a.g.e., s. 79-80.

⁹¹ “Pancarviranı’nda Kuşlu oğlu Ali çiftliği ve Kesiköy (Gesiköy) (كسى كوى) çiftliği kem harabdır”, BOA. TTD. 48, s. 128.

⁹² M. Arıkan, a.g.e, s. 87-88; H. Doğru, a.g.e., s. 11; Mustafa Akdağ, *İctimâi Tarih*, C.I, s. 327

döneminde yayalar, askerî statüye geçirilerek şer'î ve örfî vergilerden muaf tutulmuş; ancak bu dönemde ulufeleri ellerinden alınarak arazi ve mezzalar verilmiştir.⁹³ Asıl gelir kaynakları çiftliklerinden elde ettikleri gelir ile bağın öşürü, değirmen resmi ve küçükbaş hayvan vergileri olup, bu vergileri nöbeti gelip sefere giden yaya toplar ve sefere giderdi. Sefere bizzat gidemeyecek durumda olan yaşlı veya özürlüler ise zenginse bedel ödeyebilmekte; değilse sefere kendi yerine bir başkasını gönderebilmekteydi.⁹⁴ Yaşlı veya sakat olan yayalar nöbetleri geldiğinde sefere eşmeyip başka biri ile anlaşılır ve yerlerine bedel gönderirlerdi. Bu bedeller ruznamçe defterlerinde “bedel-i yörükân, müselle mân veya eşkinci” gelirleri olarak kaydedilirdi.⁹⁵ Ancak ilerleyen yıllarda maddî durumu iyi olan yayalar topraklarından ayrılmayıp yerlerine “bedel akçesi” yollamaya başlamış ve bu durumu suistimal etmişlerdir. Devletin alacağı eşkinci sayısı da belli olduğundan yasal olarak bedel ödeme hakkı olan yaşlı ve sakatlar zorla nöbete sevk edilmişlerdir. Bu konuda pek çok şikâyet devlet merkezine bildirilmiştir.⁹⁶

Ocaktaki diğer gelir kaynakları yaya çiftliğine dışarıdan gelip oturanlardan alınan resm-i duhan ve öşür-i kovan vergisidir.⁹⁷ Ayrıca yaya çiftliğinde hariçten ziraat edenler yayalarına öşür ve resim vermekteydiler. Yayalık yerde bağ ve bahçe yapanlar mahsulün dörtte birini çiftlik sahibine verirlerdi ki bunlar da ocak hâsılına dâhil gelirlerdi.⁹⁸ Yine Yaya ocağının yarısı buğday diğer yarısı da arpa olmak üzere bir Bursa müddü hububatı, Yaya Sancak Beyi'ne vermesi bu ödemenin de aynî yapılması gerektiği kanunnamelerde yazılmıştı.⁹⁹

Yaya ve Müsellemlerin ödemekle mükellef oldukları vergiler de bulunmaktadır ki, bunlar resm-i cinayet, resm-i arus ve bad-ı hevâdır. Bunlar dışında, yayaların yayalık yeri dışında yer tasarruf etmeleri durumunda, dönüm öşürü ve mahsulün öşürünü sipahisine veya vakıf arazisiyse vakfa vermekle

⁹³ Halil İnalıcık, “Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü”, *Belleten*, XXIII/92, Ankara 1959, s. 595; M. Arıkan, a.g.e., s. 50; H. Doğru, a.g.e., s. 21, 105.

⁹⁴ M. Arıkan, a.g.e., s. 137; H. Doğru, a.g.e., s. 21-23, 34-38; Mehdi İlhan, “1540’da Müselle ve Yaya Ocaklarına Yazılma”, *Şerafettin Turan Armağanı*, Antakya 1996, s. 98; Turan Gökçe, a.g.e., s. 333; II. Bayezid devri piyade kanunnamesinde de görüldüğü üzere pîr olup sefere eşemeyen yayalar yerlerine bedel verebilmekteydiler. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, s. 63-65.

⁹⁵ Sadullah Yıldırım, *1000/1592-93 ve 1001/1593-94 Tarihli Ruznamçe Gelir Defterine Göre Osmanlı Devleti'nin Merkezi Hazine Gelirleri*, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008, s. s.62-63.

⁹⁶ H. Doğru, a.g.e., s. 23-24.

⁹⁷ Halil İnalıcık, a.g.m., s. 593; M. Arıkan, a.g.e., s. 139; Mehdi İlhan, a.g.m., s. 99.

⁹⁸ M. Arıkan, a.g.e., s. 140.

⁹⁹ Mehdi İlhan, a.g.m., s. 100.

mükellef oldukları görülmektedir.¹⁰⁰Yayaların gelirlerini arttırmak için başka işlere yönelindikleri de görülmektedir. Bunun nedeni toprak gelirinin yetmemesidir. Bu durumdan kurtulmak isteyen yayalar, yasal olarak sipahi yerinde toprak tasarruf edebilirken yasadışı olarak bazı işlere de yönelmişlerdir. Bu ikinci durumda yaptıkları işler ise genellikle ortakçı, küreci ve diğer raiyyet hizmetleridir.¹⁰¹

İncelenen defterde Saruhan Yaya ve Müsellem ocaklarının gelirleri, çiftliklerin dönüm miktarı ya da giderleri ile ilgili her hangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Bu nedenle bu bölümde Saruhan Sancağı bazında bir değerlendirme yapılmayıp teşkilatla ilgili genel değerlendirme yapılmıştır.

VI. Saruhan Sancağı Piyadelerinin Demografik Durumu

Sancak geneline yayıldığı görülen piyade çiftliklerinde kayıtlı farklı sosyal grupların var olduğu görülmektedir. Bunlar içinde sefere çıkamayacak yaşta olan “*sagir*”ler önemli bir sayı oluşturmaktadır. İncelenen defterde sagirlerin yaşı belirtilmemiştir. Ancak diğer defterlerde geçen “*yarayınca eşer*” tabiri ile 14 yaşın altında olanlar kastedilmektedir. Çiftlik yayası ocak gelirinin dağılmaması için yamaklarını yakın çevresinden (akraba, oğul) seçmekteydi¹⁰². Bunlardan 14 yaşından büyük olanlar “*mücerred*” olarak kaydediliyordu.¹⁰³ Bunun dışında aşağıdaki tablo ve grafiklerde daha iyi görüleceği üzere az da olsa pîr¹⁰⁴, âmâ¹⁰⁵, malûl¹⁰⁶ ve divaneler¹⁰⁷ de teşkilat içinde yer almıştır. Sefer zamanında sefere çıkan yayaların barış zamanında ise çiftliklerinde ikamet ettikleri daha önce zikredilmişti. Ancak yaya ve yamaklar içinde yazıldıkları çiftliklerin uzağında başka bir köyde, kazâda hatta başka bir sancakta¹⁰⁸ dahi ikamet ettikleri görülmektedir. Bu gibi başka kazâ ya da köylerde ikamet eden

¹⁰⁰ H. Doğru, a.g.e., s. 22-23.

¹⁰¹ H. Doğru, a.g.e., s. 106.

¹⁰² “*Her ocaktan altı yedi nefer kimesne birbine yamak kayd olunub benevbet asker-i mansûra hizmet iderler. Bir yamak yazılan yayanın birden ikiden hizmete yarar oğulları ve karındaşları kendüler ile olurlar...*”; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri (II. Bayezid Devri Kanunnâmeleri)*, s. 63.

¹⁰³ H. Doğru, a.g.e., s. 65.

¹⁰⁴ BOA. TTD. 48, s. 6, 17, 25, 42.

¹⁰⁵ BOA. TTD. 48, s. 7, 41, 64, 80.

¹⁰⁶ BOA. TTD. 48, s.7, 204.

¹⁰⁷ BOA. TTD. 48, s. 20, 61, 250, 253.

¹⁰⁸ “*Aydın ilinde mütemekkin*”, BOA. TTD. 48, s. 10.

amak hatta yayalara belgelerde sıkça rastlanılmaktadır.¹⁰⁹ Başka yerde ikamet edenlerden arasında gaibler olarak kaydedilenler de bulunmaktadır.¹¹⁰

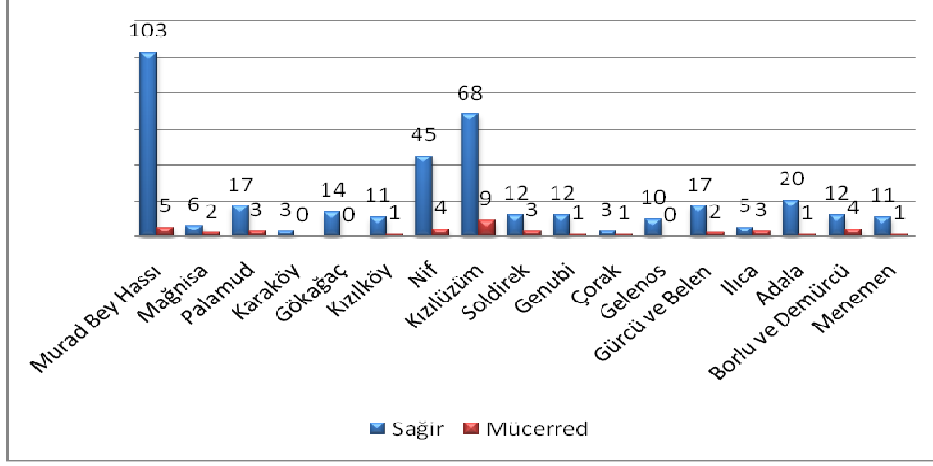
Tablo 4: BOA. TTD. 48'e göre Sancağın Demografik Durumu

İskân Yeri	Pîr	Sagîr	Kerem	Mücerred	Âma	Divâne	Malûl
Murad Bey Hassı	6	103	3	5	2	1	2
Mağnisa	1	6	1	2	1	-	-
Palamud	7	17	1	3	1	2	-
Karaköy tabii Doğan Hisarı	5	3	-	-	-	1	-
Gökağaç ve İlanlu Bozköy	2	7	-	-	-	2	-
Menemen tabii Bozköy	-	7	-	-	-	1	-
Kızılköy	3	11	1	1	1	2	-
Nif Kasar ve Parsa	17	45	2	4	4	3	-
Kızılüzüm	12	68	2	9	-	-	-
Soldirek	6	11	3	3	-	-	-
Genubi	1	12	1	1	1	-	-
Çorak tabii Gelenos	2	3	-	1	-	-	2
Gelenos	2	10	-	-	-	-	1
Gürcü ve Belen	9	17	1	2	2	-	2
İhca	2	5	3	3	-	1	-
Adala	9	20	2	1	-	-	-
Borlu ve Demürcü	1	12	2	4	-	-	-
Menemen	3	11	2	1	-	-	-
18 idari ünite	88	368	24	40	12	13	7

¹⁰⁹ Kuyucak'ta kayıtlı bir yamak, Adala -Kızılca köyde ikamet etmektedir, BOA. TTD. 48, s. 37; Nif-Parsa'da kayıtlı bir başka yamak ise Bozköy'de ikamet etmektedir, BOA. TTD. 48, s. 129. Bu gibi çiftliği dışında ikamet edenler tahrir esnasında kaydedilmiştir: BOA. TTD. 48, s. 5, 10, 68, 78 vb.

¹¹⁰ "Gaib: Saruca oğlu Hızır, Sakallu oğlu Tımarında mütemekkin", BOA. TTD. 48, s. 94.

Grafik 3: BOA. TTD. 48'e Göre Sagir ve Mücerredlerin Dağılımı

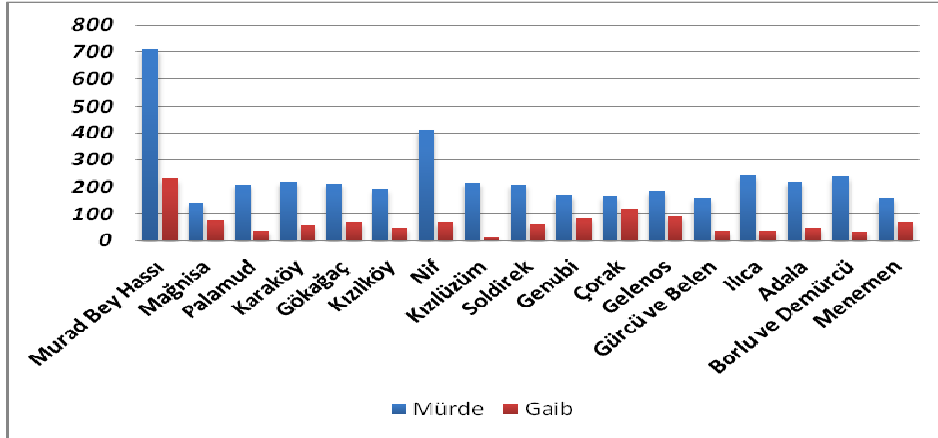
Sancaktaki ünitelerin hepsinde küçük yaşta yamak yazılanların (*sagir*) olduğu görülmektedir. Mücerred sayısı ise sagirlere oranlara fazla olmayıp toplam 40 neferdir. Sagir ve mücerredlerin yanı sıra, piyadeler içinde askerliğe elverişli olmadığı bilindiği halde divâne, âmâ, malûl ve pîrler yaya ve yamak kaydedilmiştir. Devlet eşkin sayısının azalacağını göz önünde tutarak, bu şekilde nöbete gidemeyecekler için yerlerine bedel verme imkânı tanımıştır.¹¹¹

Sefere gidemeyecek yaşta olan *sagirlerin* ve *pîr*, *divâne*, *âmâ*, *malûllerin* yamak yazılmayacakları kanunla belirlenmesine rağmen¹¹², sancakta bu duruma uyulmadığı görülmektedir. Şöyle ki, yayaların eksik yamaklarını tamamlamak için kendi oğullarını seçmesinde aranan ön şart kanunnamede “*hıdmete yarar olmak*”, ve “*hadd-i bülûğa ermek*” olmasına rağmen buna uyulmayıp yaşlı küçükler, divâne, âmâ, malûl gibi özrü olanlar da yamak yazılabiliştir.

¹¹¹ H. Doğru, a.g.e., s. 24.

¹¹² “...eşkünci çıkmağa vefa eder mevcut yamak yok ise müsellemin ve yayanın hadd-i bülûğa erişmiş oğullarından yamak yazup tekmil eyleyeler...” Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, C. V, Fey Vakfı Yay., İstanbul 1990, s. 30.

Grafik 4: BOA. TTD. 48'e Göre Gaib ve Mürdelerin Dağılımı

Gaib oranında % 20 ile Murad Bey Hassı'na bağlı yerler ilk sırada gelirken; % 1 ile Kızıllüzüm en az gaib oranına sahip ünedir. Mürde sayılarında ise Murad Bey Hassı'na bağlı yerlerin yanı sıra Nif en çok mürde veren yer olmuştur. Merkez kazâ olan Mağnisa mürde sayısı en az olan yerdir. Mürde oranlarında % 18 ile başı çeken Murad Bey Hassı'na ait yerleri % 10 ile Nif izlerken Manisa sadece % 1'lik dilimi kapsamaktadır. Mürde sayılarına bakıldığında yaya sayısı ile kayıpların doğru orantılı olduğu görülecektir. Sefere en fazla eşer yaya veren Murad Bey Hassı'nda en çok mürde ve gaib kaydedilmesi bu durumun göstergesi olarak kabul edilebilir.

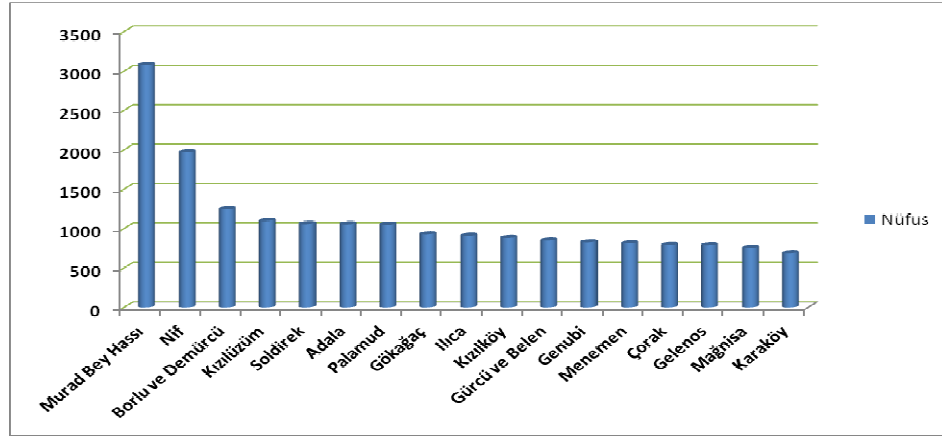
Elde edilen bilgiler sancak geneline yayılan piyade teşkilatının tahmini nüfusunu hesaplamaya olanak vermektedir. Devlet sadece yaya ve yamakları kaydedip aile üyelerini kaydetmediğinden, tahmini nüfus için "*Hâne x 5 + Mücerred + Sagir* formülü kullanılarak piyade ve buna bağlı olarak tahmini nüfus hesaplanabilir.¹¹³ Sancak genelinde 883 yaya ve 3200 yamak mevcut olup toplam 4083 nefer kaydedilmiştir. Bu yaya ve yamakların 40'ı mücerred, 368'i de sagir olarak kaydedildiğinden, sagir ve mücerredler çıkarıldığında 3675 nefer

¹¹³ Nüfus hesaplamalarında bugün bazı metotlar uygulanmakta ve hâne sayısı muayyen bir katsayı ile çarpılarak yine tahmini rakamlar elde edilebilmektedir. Bu konuda Ö. Lütfi Barkan'ın "hâne" karşılığı olarak kullandığı 5 katsayısı pek çok araştırmacı tarafından kabul edilmekle birlikte, 7 katsayısını tercih edenler de vardır. Hâne sayısı için ayrıca bkz.: Ö. Lütfi Barkan, "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, C. X, 1951-53, İstanbul 1953, s. 12; Nejat Göyünç, "Hâne Deyimi Hakkında", *İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Tarih Dergisi*, S. XXXII, İstanbul 1979, s. 332; Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, TTK, Ankara 1999, s. 42.

hâne hesaplaması için kullanılmıştır. Bu hesaba göre Saruhan Sancağı piyade tahmini nüfusu 18.375 olup bu rakama mücerred ve sagirler de eklenince toplam tahmini nüfusu 18.783 olmaktadır.¹¹⁴ Tahrirde kaydedilen kayıp ve ölümler de düşünüldüğünde teşkilatın bu yıllarda nüfus miktarının yirmi binleri aştığı görülmektedir.

Sancak genelinde yapılan tahmini nüfus değerlerini idari ünitelere göre yayıldığında ise ortaya aşağıdaki gibi bir grafik çıkmaktadır.

Grafik- 5: Saruhan Sancağı Piyadelerinin İdari Ünitelere Göre Tahmini Nüfusu

Çiftlik sayısı ve piyade sayısı yüksek olan Murad Bey Hassına bağlı yerler ile Nif ve Borlu-Demürcü'de nüfusun yoğunlaştığı görülmektedir. Buna karşın sancak merkezi olmasına rağmen Mağnisa'da piyade varlığının çok olmadığı açıktır. Yukarıdaki sonuç teşkilatın daha ziyade kırsala yayıldığını göstermesi açısından da önemlidir.

Çoğunluğunu Yörük ve Türkmen taifesinden köylülerin oluşturduğu Yaya ve Müsellemlerin bu durumu, defterde geçen çiftlik, aşiret-oymak ve cemaat isimleri ile şahıs isimlerinde sarıh olarak görülmektedir¹¹⁵. Nitekim Yaya ve Müsellem olmak için belirtilen unsurlardan olmak gerekiyordu. Bunun

¹¹⁴ Nüfus tahmini yapılırken mücerred ve sagirler dışında kalan yaya ve yamaklar birer hâne olarak varsayılmıştır.

¹¹⁵ Defterde geçen bazı aşiret-oymak-cemaat isimleri: "Çakal (Çakallı), Çenger, Bostancı, Beğtemür Azırlı (Mağnisa), Alibeğü (Mağnisa), Ahmedlü, Osmanlu (Gördös) Oğulbeği (Temürcü), Mihmadlu (Temürcü), Kocabeğ Karsak Karı Ahmed Reislü (Mağnisa)", Bkz. Cevdet Türkay, *Başbakanlık Osmanlı Arşivine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, İstanbul 1981.

yanı sıra defterde azad edilmiş kişilerin de yamak olarak kaydedildiğine rastlanılmıştır.¹¹⁶ Yine teşkilatta Hıristiyan asıllı Yaya ve Müsellemlerin olduğu da bilinmektedir.¹¹⁷

Sonuç

Fetihler ve genişlemeyle birlikte devletin artan asker ihtiyacını karşılamak üzere ilk önce hassa ordusu olarak karşımıza çıkan Yaya ve Müsellemler, hem asker hem de birer çiftçiydi. Yeniçeri teşkilatının kurulmasıyla birlikte tedrici olarak geri hizmet kesimine kaydırılmışlarsa da burada da mühim görevler üstlenerek seferlerde önemli pay sahibi oluyorlardı ki, Saruhan Sancağında olduğu gibi hâlâ seferlerde önemli sayıda kayıp veriyorlardı. Saruhan Sancağı piyadelerini içeren ve sancağa ait mevcut ilk defter olması nedeniyle ayrıca öneme sahip olan BOA. TTD. 48 no'lu defter, teşkilatın henüz geri hizmete çekilmediği II. Bayezid döneminde (1487) kaydedilmiştir. Defter idari üniteler, çiftlik, yaya-yamak, gaib-mürde isimleri gibi bilgiler içeriyorsa da çiftlik gelirini ilgilendiren dönüm veya hâsıl gibi verileri içermemektedir. Teşkilât, Saruhan Sancağında Sancak Yaya Beyi Murad Bey'e bağlı yerler hariç 17 idari ünite ve bunlara bağlı 260 köy ve 894 çiftliğe dağılmış durumdadır. 883 yaya sefere eşerken 3200 yamak çiftlikteki işlerle ilgilenmektedir.

Yapılan tahrirde 4069 nefer mürde; 1177 nefer de çeşitli nedenlerle gaib olarak kaydedilmiştir. Defterden elde edilen bu verilere göre, tahririn yapıldığı 1487'den önceki görevlerinde bir hayli kayba uğradıkları görülmektedir. Teşkilatın verdiği bu kayıplar askerlerin sefer esnasında mürde veya gaib olmalarının yanında; bu gaib ve mürdelerin hepsinin kayıp veya ölü olmadığı da görülmektedir. Kimisi tahrir esnasında gizlenip yamak yazılmaktan kurtulmaya çalışırken kimisi de önceki defterlerde tahrir sırasında hazır bulunmadıklarından dolayı mürde veya gaib olarak kaydedilmişlerdir. İşlerinin ağırlığından dolayı ve zamanla ocak nüfusunun artmasına paralel olarak ocak ve çiftlik gelirlerinin azaldığı düşünülürse Yaya ve Müsellemler daha kârlı gördükleri ticaret ve iş hayatına atılma eğilimi göstermişlerdir.

Yayalar eşkinci ihtiyacını karşılamak için kendi çocuklarını sefere çıkamayacak yaşta da olsa yamak olarak kaydettirebilmişlerdir. Böylece aileden birinin yamak yazılmasıyla çiftlik gelirinin yine aile içinde kalması sağlanmıştır. Bu şekilde yaşı tutmadığı halde yamak yazılan 368 *sagir* tespit

¹¹⁶ "Eynebeği çiftliğinde Karaca *Mu'tak*", BOA. TTD. 48, s. 208.

¹¹⁷ M. Arıkan, *a.g.e.*, s. 3, 5; H. Doğru, *a.g.e.*, s. 13-14.

edilmiştir. Yaşı küçükler dışında, kanunlara aykırı olmasına rağmen yayalılık hizmeti yapamayacak haldeki *pîr*, *âmâ*, *malûl* ve *divaneler* de yine aynı sebepten olsa gerek yamak olarak kaydedilmişlerdir. Ancak bu şekilde yaşlı veya özürlü olan yamaklar yerlerine bedel göndermek zorundaydı. Yaya ve yamakların sancak genelinde % 17'si Murad Bey Hassı'nda görevli iken, bunu % 11 ile Nif piyadeleri takip etmektedir. Manisa'ya bağlı Karaköy % 3 ile en az yaya ve yamağa sahip ünitedir. Çiftlik sayıları da yaya-yamak sayılarına paralellik göstermektedir. Her çiftlikte en az 1 yamak mevcutken bu sayı müşterek olarak işletilen çiftliklerde 14'e kadar çıkmıştır. Ortalama olarak sancak genelindeki çiftliklerde yamak sayısı 6,5'tur. Sancakta toplam nefer sayısı 4083 olarak hesaplanmıştır. Hesaplanan yaya ve yamaklardan 40'ı mücerred, 368'i de sagir olduğundan, sagir ve mücerredler çıkarıldığında 3675 nefer mevcuttur. Buna göre, Saruhan Sancağı piyadelerinin incelenen defterdeki tahmini nüfusu 18.375 olarak hesaplanmıştır. Bu rakama mücerred ve sagirler de eklenince toplam tahmini nüfus 18.783 olmaktadır. Sancakta 4069 neferin mürde; 1177 neferin de gaib olduğu düşünüldüğünde teşkilatın nefer sayısının daha da fazla olduğu görülmektedir.

Geri hizmet kesiminde uzun yıllar hizmet veren Yaya ve Müsellemlerin, zamanla ocakların küçülmesi, askerilikten faydalanmak isteyenlerin sayısının giderek artması ve savaş dönemlerinde sefere gitmek yerine köylerinde çiftlikleriyle uğraşmayı tercih etmeleri artık asli işlevini yerine getirmemelerine neden olmuş ve teşkilat 1582'de lağvedilmiştir.

KAYNAKLAR

1- Arşiv Belgeleri

a) Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tahrir Defterleri

No: 48; 239; 568; 600

b) Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver Defterleri

No: 4; 14.

c) Ankara Tapu Kadastro Arşivi Tahrir Defteri

No: 103

2- Araştırma ve İncelemeler

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, C. I, İstanbul 1995.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri (II. Bayezid Devri Kanunnâmeleri)*, C. II, Fey Vakfı Yay., İstanbul 1990.

- _____, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, C. V, Fey Vakfı Yay., İstanbul 1992.
- ARIKAN, Muzaffer, *XV. Asırda Yaya ve Müsellem Ocakları (Toprak Tasarrufu, Vergi Muafiyetleri ve Hizmet)*, Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara 1966.
- _____, *Yaya ve Müsellemelerde Toprak Tasarrufu*, Atatürk Yıllık Konferansı, VIII, 1975-1976'dan ayrı basım, Ankara 1983, s. 175-200
- BARKAN, Ömer Lütfi, "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, C. X, 1951-53, İstanbul 1953.
- _____, "Çiftlik", *İA.*, C. III, İstanbul 1977, s. 392-397.
- BİLGİ, Necdet -Ünal Şenel, *Manisa 2000*, Manisa Valilik Yay, İzmir 2000.
- ÇAKIR, İbrahim Etem, *10 Numaralı Mühimme Defteri*, (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2006.
- DOĞRU, Halime, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilâtı (XV. ve XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı)*, Eren Yayınları, İstanbul 1990.
- EMECEN, Feridun M., *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, TTK, Ankara 1986.
- _____, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001.
- ERAVCI, Mustafa - Mustafa Korkmaz, *Saruhanoğulları ve Osmanlı Klasik Döneminde Manisa'da Yaşayan Kültürel İzler*, Manisa Valiliği Yayınları, Manisa 1999.
- GÖKBİLGİN, Tayyib, *Osmanlı Müesseseleri Teşkilâtı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977.
- GÖKÇE, Turan, "Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Nif (Kemalpaşa) Kazâsı Nüfusu", *Kemalpaşa Kültür ve Çevre Sempozyumu*, (3-5 Haziran 1999), Kemalpaşa 1999, s. 261-276.
- _____, "XV-XVI. Yüzyıllarda Nif Kazâsı Piyâde Teşkilâtı ve Yaya Çiftlikleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XV, İzmir 2000, s.137-153.
- GÖKÇEN, İbrahim, *16. Ve 17. Asır Sicillerine Göre Saruhan'da Yörük ve Türkmenler*, İstanbul 1946.

- GÖYÜNÇ, Nejat, “Hâne Deyimi Hakkında”, *İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Tarih Dergisi*, S. XXXII, İstanbul 1979, 331-348.
- GÜLENSOY, Tuncer, “Manisa ve Yöresinde Oğuz Boyları”, *Manisa Şehri Bilgi Şöleni*, 29-30 Eylül 2005.
- İLGÜREL, Mücteba, “Yeniçeriler”, *İA*, C. XIII, İstanbul 1986, s. 386-395.
- İLHAN, Mehdi, “1540’da Müsellem ve Yaya Ocaklarına Yazılma”, *Şerafettin Turan Armağanı*, Antakya 1996, 95-103.
- İNALCIK, Halil, “Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü”, *Belleten*, XXIII/92, Ankara 1959, s. 575-611.
- _____, “Çiftlik”, *TDVİA*, C. VIII, İstanbul 1993, s. 313-314.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, (Çev: Halil Berktaş), C. I, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000.
- NAGATA, Yuzo, “16. Yüzyılda Manisa Köyleri; 1531 Tarihli Saruhan Sancağına Ait Bir Tahrir Defteri İnceleme Denemesi”, *Tarih Dergisi*, Sayı 32, İstanbul, 1979, s. 731-758.
- ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı*, İstanbul 1967.
- ORKON, Cenap Refik, *Manisa Coğrafyası*, Manisa Halkevi Yayınları, İstanbul, 1937.
- ÖZ, Mehmet, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, TTK, Ankara 1999.
- TÜRKAY, Cevdet, *Başbakanlık Osmanlı Arşivine Göre Osmanlı İmparatorluğu’nda Oymak, Aşiret ve Cemaâtler*, İstanbul 1981.
- ULUÇAY, Çağatay, “Manisa”, *İA*, C. VII, İstanbul 1957, s. 288-294.
- _____, “Saruhanogulları”, *İA*, C. X, İstanbul 1977, s. 239-244.
- ULUÇAY, Çağatay -İbrahim Gökçen, *Manisa Tarihi*, İstanbul 1939.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı “Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri”, *Belleten*, XXXIX/156, Ankara 1975, s. 659-669.
- _____, *Osmanlı Tarihi*, C.I, TTK, Ankara 1982.
- _____, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK, Ankara 1984.
- _____, *Osmanlı Devleti Teşkilâtında Kapıkulu Ocakları*, C. I, TTK, Ankara 1988.